

## TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ'NİN AÇILMASI VE YENİ TÜRK DEVLETİNİN DOĞUŞU

### TBMM'nin Açılması ve Niteliđi

İstanbul'un işgali, Mebuslar Meclisi'nin dağıtılması, aydınların ve milletvekillerinin tutuklanması Osmanlı Devleti'nin sona erdiğini gösteriyordu. Mustafa Kemal Paşa'nın tahminleri doğru çıkmıştı. Artık herkes onun etrafında toplanacaktı. Bundan sonra. İstanbul'dan Ankara'ya bir akın başladı. O güne kadar İstanbul'da kalıp "bir şeyler" yapmak isteyenlerin tek umutları Ankara ve Mustafa Kemal Paşa oldu.

Milli egemenliğe dayalı bir devlet kurmayı düşünen Mustafa Kemal Paşa bu fırsatı iyi değerlendirdi. Kuracağı devletin temel organlarını oluşturacak yeni meclisin toplanmasını sağlayacak çalışmaları başlattı.

17 Mart 1920'de Ordu komutanlarına bir genelge göndererek Meclisin Ankara'da toplanmasının gerekli olduğunu bildirdi. 19 Mart'taki genelgesinde; yeni seçilecek olanlarla, İstanbul'dan kurtulmayı başaran mebusların en kısa zamanda Ankara'da toplanmalarını istedi. Erzurum Kongresi kararlarında belirtilerek, Sivas'ta da onaylanan kararlarda açıklandığı gibi " ...Osmanlı hükümeti milletin istiklalini koruyamamış..." ve Anadolu'da bir milli hükümetin kurulması için bütün şartlar oluşmuştu.

Seçilen mebusların bir kısmının Ankara'ya ulaşmasından sonra, 23 Nisan 1920'de meclis ilk toplantısını yaptı. Açış konuşmasını yapan en yaşlı üye Şerif Bey'in ifadesiyle Büyük Millet Meclisi adını aldı (Bir süre sonra Türkiye Büyük Millet Meclisi adını alacaktır). Ertesi gün yapılan toplantıda Mustafa Kemal Paşa başkan seçildi. TBMM'nin açılmasıyla milletin meşru haklarını koruyacak bir kurucu meclis oluşturulmuş oluyordu.

TBMM'nin kurulmasıyla Anadolu'da yeni bir hükümet ortaya çıkmış oluyordu. 2 Mayıs 1920'de Meclis üyeleri arasından ilk "İcra Vekilleri Heyeti" de teşekkül ettirildi ki; bu durum Erzurum Kongresi'nde hazırlanmış olan planın uygulanması olarak kabul edilebilir.

Meclis; yasama, yürütme ve yargı yetkilerini kendinde toplamış "Kuvvetler Birliği" temeline göre kurulmuştu. Meclis, yasaları yapmak ve bunları kendi arasından seçtiği hükümet üyelerine uygulamakla iki yetkisini doğrudan doğruya kendisi kullanıyordu. Meclis'ce alınan kararların uygulanabilmesi için kendi içinden seçilerek 11 üyeden oluşturulan yürütmeye " İcra Vekilleri Heyeti" üyelerine de, Meclis'e karşı sorumlu olduklarından "nazır" veya "bakan" denmeyip sadece " vekil" deniyor ve bunlar hükümeti meydana getiriyordu. İcra Vekilleri Heyeti'nin başkanı Meclisin de başkanı idi.

Meclis'in tam mebus sayısı 390 olması gerekiyordu. Ancak açılısta 78 mebus bulunabilmişti. Askerler, memurlar, din adamları, çiftçi, tüccar ve aşiret başkanları gibi toplumun idareci sınıfıyla sivil halkı bir araya getiren mecliste ilk amaç, ülkenin kurtarılmasıydı. Meclis'te siyasi partiler yoktu, ancak zamanla Halk Zümresi, Tesanüt Grubu, İstiklâl Grubu, Islahat Grubu gibi çeşitli gruplar kuruldu. Bu gruplardan başka 1920 sonlarında Türkiye Komünist Fırkası ve Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası da kurulmuştu.

Mustafa Kemal Paşa, Milli Mücadele'nin giderek sertleşmesi karşısında seri kararalar alabilmek ve kanunlar çıkarabilmek için, I. Grup da denilen Müdafaa-yı Hukuk Grubunu kurdu. Bu gruba çeşitli sebeplerle muhalif olanlara da II. Grup denilmekteydi.

Bunlar zaman zaman sert eleştirilerde bulunmuşlardır.

TBMM, öncelikle Anadolu'daki asayişsizliği ortadan kaldırmak için harekete geçti ve 29 Nisan'da " Hıyaneti Vatanîye Kanunu" nu çıkardı. Bu yasayı uygulamak üzere 11 Eylül 1920'de özel mahkemeler olarak TBMM üyeleri arasından oluşturulan İstiklal Mahkemeleri kuruldu.

7 Haziran 1920'de çıkarılan bir yasa ile ; Osmanlı Devleti ile yapılan her çeşit sözleşmeler, antlaşmalar, ayrıcalıklar, yer altı kaynaklarının verilmesi gibi açık ya da gizli her türlü antlaşmalar 16 Mart 1920'den başlanarak yapılmamış sayılacaktı. Böylece bütün yabancı devletler Ankara ile ilişki kurmak ve anlaşmak zorunda bırakılmıştı.

20 Ocak 1921 Teşkilat-ı Esasiye Kanunu çıkarılmaya kadar Osmanlı Kanun-u Esasi'si ölçüt olarak alınmış, bu tarihten sonra kanunlar yeni yasaya dayanılarak çıkarılmıştır.

## **TBMM'nin Açılışından Sonra Askeri ve Siyasi Gelişmeler**

### **İç Ayaklanmalar**

TBMM'nin yeni kurulduğu günlerde karşı karşıya kaldığı, gerçekte birbirine bağlı belli başlı iki büyük mesele vardır. Bunlardan birincisini yurt içinde asayiş ve otoriteyi sağlamak, ikincisi ise cepheleri oluşturmak için düzenli orduya geçiş oluşturmuyordu.

Damat Ferit hükümetlerinin İngilizlerle işbirliği yaparak, uzun savaş yıllarının yorgunluğunu taşıyan halka yaptıkları Milli Mücadele aleyhtarı yoğun propaganda Ankara'yı bir hayli sıkıntıya sokmuş ve TBMM hükümetine karşı ayaklanmalara yol açmıştır. Bu ayaklanmaların başlıcaları şunlardır:

\* Bozkır Ayaklanmaları. (27 Eylül-4 Ekim ve 20 Ekim-4 Kasım 1919)

- \* Şeyh Eşref Ayaklanması. (26.Ekim-24 Aralık 1919)
- \* Anzavur Ayaklanması. (1 Ekim-30 Kasım 1919 ve 16 Şubat-16 Nisan 1920)
- \* Bolu-Düzce Ayaklanmaları. (12 Nisan-31 Mayıs ve 8 Ağustos-23 Eylül 1920)
- \* Yozgat Ayaklanmaları. (15 Mayıs-27 Ağustos ve 5 Eylül-30 Aralık 1920)
- \* Zile Ayaklanması. (21 Mayıs-12 Haziran 1920)
- \* Milli Aşireti Ayaklanması. ( 8-26 Haziran 1920)
- \* Konya Ayaklanması. (2 Ekim-22 Kasım 1920)
- \* Demirci Mehmet Efe. (1-31 Aralık 1920)
- \* Koçgiri Ayaklanması. (6 Mart-17 Haziran 1921)
- \* Çerkes Ethem Ayaklanması. (27 Aralık 1920-24 Ocak 1921)
- \* Rum Pontus Ayaklanması. (6 Aralık 1920- 6 Şubat 1923)

Saf vatandaşları ayaklanma yoluna iten nedenlerin başında İngilizlerin ülke çapında yapmaya çalıştığı propagandalar gelir. İngiltere'nin temel hedefi : Boğazları ellerinde tutabilmek için, ileride Anadolu'da kurulabilecek bir devletten gelmesi mümkün tehditleri önleyecek tedbirleri almaktır. Bu nedenle Marmara'nın doğusunda iki tampon bölgeye ihtiyaç vardı. Biga ve Gönen dolayları ile Düzce ve Hendek bölgelerinde yaşayan saltanata bağlı halk, insafsızca kışkırtıldı ve bu bölgelerin halkı Anadolu Hükümetine karşı ayaklandı.

Doğu'da kurulması düşünülen Ermeni ve Kürt devletlerinin doğmasını kolaylaştırmak için oralardaki vatandaşlar da İngilizler ve Fransızların öncülüğünde kışkırtılmışlardı.

Orta Anadolu halkı da dinsel duyguları İstanbul Hükümetince kötüye kullanılarak ayaklanmaya sürüklenmiştir.

Doğu Karadeniz'deki Rumların ise ayaklanması doğaldı. Çünkü Batı Anadolu Yunanlılarca işgal ediliyordu. Onlar da şüphesiz Rum Pontus devletini kurabilmek için bu işgalden cesaret almışlardı.

Mustafa Kemal Paşa düşman karşısında savunmanın zayıflatılması pahasına iç cephenin temizlenmesi yolunda üstün bir çaba harcayarak, karşı ihtilalcileri yok etmiş ve sonra asıl düşmanla savaşa başlamıştır.

Ayaklanmalar yeni devletin zaten sınırlı olan gücünü çok yıpratmıştı. Bu ayaklanmaların bastırılmasında gösterilen olağanüstü çabalar gerçekten büyük başarıdır.

## **Milli Ordunun Kurulması**

İzmir'in Yunanlılar tarafından işgaline Osmanlı askeri güçleri açıkça karşı koyamamıştır. Fakat Kuvayı Milliye adı verilen direnişçi güçler, ordudan terhis edilen (yahut öyle gösterilen) subayların öncülüğünde ortaya çıkarak işgalci güçlere karşı direnmeye başlamıştır. Asker ve sivil aydın yurtsever milliyetçi kişilerin öncülüğünde milliyetçi güçler giderek çoğaldı.

Belirli bir merkezden yönetilmeyen bu düzensiz güçler birbirinden farklı insan gruplarından oluşuyordu. Büyük bir bölümü askeri eğitimden geçmemiştir. Ağır silahları da yoktu.

Kuvayı Milliye güçleriyle yakından ilgilenen Mustafa Kemal Paşa, Sivas Kongresi'nde Batı Anadolu Umum Kuvayı Milliye Komutanlığı'na Ali Fuat Paşa'nın atanmasını sağladı. Güney Cephesi'ni düzene koymak amacıyla Kılıç Ali Bey bu bölgeye gönderildi. Ancak Urfa'da, Antep'te, Adana'da ve Ege'de kahramanca mücadele veren Kuvayı Milliye güçleriyle işgalci güçleri yurttan atmak, milli bağımsızlığı sağlamak mümkün gözüküyordu. Anadolu'da direniş hareketi güçlendikçe, bu direnişi kırmak için Padişah'ın askerliği kaldırdığını belirten propagandaların yapılması Kuvayı Milliye'ye duyulan ihtiyacı arttırıyordu. 15. Kolordu'nun dışında düzenli askeri birlik kalmamıştı.

O günkü şartlarda Kuvayı Milliye'den düzenli orduya geçmek güçtü. Zira elde bulunan ordu adete iskelet durumunda idi. Ordu kadroları boştu. Silah altına alınanlar kaçıyor. Subay kadrosu da yeterli değildi. Bu nedenle askerlerin kaçmalarını önlemek için Firariler kanunu çıkartıldı. İç güvenliği sağlayacak Seyyar Jandarma Müfrezeleri oluşturuldu. Ankara'da subay yetiştirmek üzere okul açıldı.

Bakanlar Kurulu tarafından, ordunun ihtiyaçlarının hükümet tarafından karşılanması ve Kuvayı Milliye'nin Savunma Bakanlığı'na bağlanmasına karar verildi. Bununla beraber düzenli orduya karşı olup çeteler ve milis kuvvetleriyle düşmana karşı daha başarılı olunacağını savunanlar vardı. Özellikle Kuvayı Seyyareciler (Çerkes Ethem ve kardeşleri) Gediz taarruzundaki başarısızlığı, cephe komutanı ve düzenli ordu birliklerine bağlılardı. Gelişen askeri olaylar ve düşman ilerlemeleri, 22 Haziran 1920'deki Yunan taarruzunun tehlikeli bir şekilde gelişmesi, Gediz başarısızlığı gibi olaylar düzenli orduya olan ihtiyacı açıkça ortaya koymuştu. Bu nedenle Kuvayı Milliye'nin yeni adlar altında teşkilatlandırılmasına hız verildi.

8 Kasım 1920'de Batı Cephesi ikiye bölündü. Güney bölümü Refet Bey'in, Batı bölümü ise İsmet Bey'in komutası altına verildi. Mustafa Kemal Paşa, "acil olarak düzenli ordu ve büyük süvari gücü "oluşturmak gerektiği emrini verdi. Bundan sonraki süreçte düzensiz birlikleri hızla kaldırıldı ve milli bir ordunun kurulması tamamlandı.

## Sevr Barış Antlaşması

İtilaf Devletleri temsilcileri 18-26 Nisan 1920 tarihleri arasında San Remo'da toplanarak Türklere kabul ettirilecek anlaşmaya son şeklini verdiler. Konferansta Türk Milleti hakkında karar verilirken, müttefikler Türklerin görüşlerini almak lüzumunu bile hissetmediler. Barış antlaşmasının taslağı 11 Mayıs'ta Osmanlı temsilcilerine verildi. Temsilcilerin başkanı Tevfik Paşa antlaşma tasarısını görünce dehşete düştü. İstanbul'a dönerek bu barış antlaşması imza edilirse, Osmanlı Devleti'nin ortadan kalkıp bir sömürge haline geleceğini söyledi. Türk temsilcilerinin bu çıkışı üzerine hem Mustafa Kemal'in durumunu zayıflatmak, hem de İstanbul'daki Tevfik Paşa gibi vatanseverlerin direnişini kırmak için, İngiliz birlikleriyle desteklenen Yunan kuvvetleri 22 Haziran'da Bursa-Uşak çizgisine doğru ilerlemeye başladılar. Karşılarında bulunan pek zayıf Türk birliklerini dağıtarak 8 Temmuz'da Bursa'yı işgal ettiler. Hemen hemen tüm Ege bölgesi ve Doğu Trakya Yunanlıların eline geçti. Bu durum Padişah'a barış antlaşmasının imzalanması için fırsat verdi. 22 Temmuz 1920'de toplanan Saltanat Şurası'nda Topçu Korgenerali Rıza Paşa dışındakiler hükümetin tavsiyesine uyup anlaşmanın imzalanmasını kabul ettiler.

Barış görüşmeleri için Damat Ferit Paris'e gitti. Hadi Paşa ile Rıza Tevfik Bey 10 Ağustos 1920'de Türkiye'nin milli mevcudiyetine derin darbe vuran Sevr antlaşmasını imza ettiler.

On üç bölüm ve 433 maddeden meydana gelen Sevr antlaşmasının maddeleri özetle şöyledir:

\* Osmanlı İmparatorluğu'nun ülkesi İstanbul ve Anadolu'nun ufak bir parçası ile sınırlandırılıyordu.

\* İstanbul ve Çanakkale boğazları savaş sırasında bile bütün devletlerin gemilerine açık tutulacak, Boğazlar uluslararası bir komisyon tarafından yönetilecekti.

\* İzmir ve Ege bölgesinin önemli bir kısmı Yunanistan'a veriliyordu. Yine, Midye-Büyükçekmece arasındaki çizginin batısında kalan bütün Doğu Trakya da bu devlete bırakılmıştı.

\* Doğu Anadolu'da iki yeni devlet kurulacaktı: Ermenistan ve Kürdistan

\* Irak, Arabistan ve Suriye İngiliz ve Fransızlarca paylaşılıyordu.

\* Anatalya ve Konya bölgeleri İtalyanların; Adana, Sivas ve Malatya ise Fransızların payına düşmüştü.

\* Devletin askeri gücü sınırlandırılıyordu. En fazla 50.700 kişi silah altında bulunacaktı. Tank, ağır top, uçak orduda bulunmayacak, denizde 7 gambot ve 6 torpidodan başka hiçbir gemimiz olmayacaktı.

\* İktisadi, mali ve adli kapitülasyonlar en geniş biçimi ile tanınıyordu. Azınlıkların hakları Türklerden daha fazla tutuluyordu.

İtilaf Devletlerinin savaş sonrasında mağlup devletlerle yaptıkları anlaşmalar içinde en ağır olanı şüphesiz Sevr antlaşmasıdır. Bu antlaşma ile sadece Osmanlı İmparatorluğu'nun tasfiyesi değil, Türk milletinin yok edilmesi amaçlanıyordu.

TBMM'nin Sevr barışına tepkisi çok sert oldu. Bu barışı TBMM tanıyordu. Zaten İstanbul Hükümetinin hiçbir işleminin yeni devlet gözünde hukuki önemi yoktu. Bu antlaşmayı onaylayan bütün Osmanlı Devlet adamları 19 Ağustos'ta TBMM'nce verilen bir kararla vatan haini sayıldılar ve vatandaşlık haklarından yoksun kılındılar.

### **Milli Cephelerin Kurulması**

Mondros Mütarekesi'nden sonra ülkenin çeşitli yerleri İtilaf Devletleri'nce işgal edildi. Mütareke koşullarına aykırı olarak yapılan bu eylemler Türk milletinin tepkisine neden oldu ve Kuvayı Milliye adı verilen bir hareketi doğurdu. Bu hareket, yurdun ve bağımsızlığın tehlikeye girmesi karşısında halkın kendi içgüdüsünden kaynaklanan bir savunma hareketidir. Gelişen bu direniş Mayıs 1919'dan 1920 yılı sonlarına kadar sürmüştür.

Milli müfrezelerin kuruluşunda eşrafın rolü büyüktü. Çünkü silahlı köylüler çok defa eşraftan birinin etrafında toplanmak üzere şehirlere gelmekte idiler. Hemen her yerde teşekkül etmiş olan “ Kuvayı Milliye Heyetleri” ve “ Müdafaayı Hukuk Heyetleri” milli müfrezelerin her türlü ikmal hizmetlerini ifa ediyordu.

Zamanla milli kuvvetler artmış, milli taburlar ve alaylar kurulmuştu. Bunların başında halkın ileri gelenlerinden birisi bulunurdu. Her alay ve tabur komutanının subay olan bir yardımcısı vardı. Kuvayı Milliye'nin lideri askeri birliklerle temas ederek silah ihtiyaçlarını karşılardı.

Halkın kendi içinden çıkardığı Kuvayı Milliye güçlerini, ülkenin içinde bulunduğu koşullar yaratmıştır. Bu nedenle düzenli ordu ile aralarında oldukça farklılık vardır. Kişisel davranışlar, şöret, gösteriş, sivrilmek Kuvayı Milliye'nin itici faktörleridir. Merkezi otoriteye, emir komuta zincirine bağlı olmayan kendi yasalarını ve kendi kurallarını kendi koyan Kuvayı Milliye güçleri düzenli ordu kuruluncaya kadar işgalci güçlere karşı büyük bir dirençle karşı koymuşlardır. Kuvayı Milliye'ce oluşturulan cepheleri kısaca şöyle özetlemek mümkündür:

#### 1) Güney ve Güneydoğu Cephesi

İtilaf Devletleri, Osmanlı Devleti'nin topraklarını nasıl paylaşılacağına ilişkin çeşitli antlaşmalar yapmışlardı. Mondros Mütarekesi'nden sonra bu antlaşmalara işlerlik

kazandırılmıştır. İşgal hareketini İngilizler başlattı. Mütareke koşullarına aykırı olarak Musul, İskenderun ve Kilis işgal edildi. Haberleşme araçlarına el konuldu. Halkın elinden malı alınmaya, elindeki silahlar toplanmaya başlandı. Antep'i de işgal eden İngilizler, aydınları ve kentlin ileri gelenlerini Mısır'a sürdüler. Bir süre sonra da Mondros Mütarekesi'nin yedinci maddesine dayanarak Maraş ve Urfa'yı işgal ettiler.

Fransızlar ise Adana, Mersin ve Osmaniye'yi işgal ettiler. Buralarda yaşayan Ermeniler'le işbirliği yaptılar. Hatta jandarma gücünü Ermeniler'den oluşturdular.

İngiltere ile Fransa 15 Eylül 1919'da ikili bir anlaşma yaparak Ortadoğu'yu nasıl paylaşacaklarını belirlediler. Irak ve Filistin İngiliz mandası, Suriye ve Lübnan da Fransız mandası altına sokuldu. Antep, Urfa, Maraş da el değiştirerek Fransa'ya geçti. Fransızlar burada bulunan yerli Ermenileri silahlandırarak bölgeyi kontrol altında tutmaya ve diğer yandan bölgede bulunan aşiretleri elde ederek tutunmaya çaba harcadılar.

1920 yılı boyunca bölgede sivil halkın örgütlenmesi sonucunda ortaya çıkan Kuvayı Milliye önce Maraş'ta, sonra Urfa'da Fransızları ve Ermenileri mağlup ederek buraları terk etmek zorunda bıraktı. Esas şiddetli çarpışmalar Antep ve Adana çevresinde meydana geldi. Antep'iler büyük bir fedakârlıkla bir yıl boyunca Fransız kuşatması altında direndiler. Bunun sonucu olarak TBMM, 8 Şubat 1921'de Antep'e Gazi ünvanını verdi .

Fransa'nın yarısı kadar araziye 60.000 kişilik bir kuvvetle ve bölgedeki Ermenileri silahlandırmak sureti ile ellerinde tutabileceklerini zanneden Fransızlar yanıldıklarını kısa zamanda gördüler. Bunun sonucunda da TBMM ile anlaşmaktan başka çıkar yol kalmadığı için 1921 Haziran'ında görüşmelere başladılar. Ankara İtilafnamesi olarak adlandırılan bir anlaşmayla güney topraklarımızı boşaltarak çekildiler.

### **Doğu Cephesi ve Gümrü Barışı**

Mondros Mütarekesi hükümlerine göre Türk orduları kuzeybatı İran ve Kafkasyayı boşaltmıştı. Bu durumda oralardaki Türkler Gürcüstan ve Ermenistan Cumhuriyetinin tehdidi altına girmişti. Wilson ilkelerine göre Doğu Anadolu'da pay almak isteyen Ermeniler derhal işgal hareketine girişerek, Gümrü, Eçmiyazin, Iğdır bölgelerine ve Arpaçay ile Aras kıyılarına kadar gelerek zulümlere başladılar. Ancak Doğu cephesindeki birliklerin Komutanı Kazım Karabekir Paşa'nın sert ve enerjik tutumu ile Ermeniler girdikleri bölgelerden çıkarılmış ve 3 Aralık 1920'de Gümrü Anlaşması imzalanmıştır. Gümrü barışı ile Rus Çarlığı tarafından elimizden alınan (1878), sonra Ermenilere geçen Kars, Sarıkamış ve Oltu yine bize geçti.

Görevini tam bir başarı ile sonuçlandıran doğudaki ordu birliklerimiz hemen Batı cephesine gönderildi.

Bu zafer ve sonuç TBMM'nin ilk başarısıdır. Fakat kısa bir süre sonra Ermenistan Ruslar tarafından işgal edilmiş, Rus Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri'ne katıldığı için Gümrü barışı hükümsüz kalmıştı. Onun yerine Ruslarla, 16 Mart 1921'de Moskova, 13 Ekim 1921'de Kars Antlaşmaları imza edildi ve Doğu sınırlarımız kesinleşti.

Türk delegeleri Moskova'da iken orada bulunan Afgan Devleti yetkilileri ile 1 Mart 1921'de bir dostluk-kardeşlik anlaşması imza edilmişti. Afganistan'la sınırimız bulunmamakla beraber, bu anlaşma onların kurtuluş savaşımıza verdikleri değeri göstermiş ve manevi gücümüzü artırmıştı.

### **Batı Cephesi**

Anadolu'da en geniş çaplı istila eylemi, Yunan ordusunca yapılıyordu."Büyük Yunanistan" ülküsünü gerçekleştirmeye çalışan bu ordu kesin olarak yenilmedikçe diğer cephelerdeki başarılar hiçbir anlam taşıyamazdı. Bu nedenle, düzenli ordu kurulduktan ve Doğu Cephesi güvenlik altına alındıktan sonra, Türk Hükümeti ile Genelkurmayının çalışmaları Batı Anadolu üzerinde yoğunlaşmıştı.

9 Kasım 1920'de Yunanlılar İzmit'ten, Uşak- Sarayköy çizgisine kadar ilerlemiş bulunuyordu. Yunan ordusu, devrinin en yeni silahlarıyla donatılmıştı. Lojistik desteği, bakımı çok ileriye. Ayrıca, subay ve erleri dinçtiler. Bu ordu sayı bakımından da Türk birliklerinden üstündü. Buna karşılık Türk Ordusu yeni kurulmaya başlanmıştı. Eldeki silahlar hem sayıca az, hem de çok çeşitli ve eskiydi. Bakım ve donatım eksikti. Ayaklanmalar büyük kayıplara yol açmıştı. Ancak, ordunun komutanları yıllardan beri çeşitli savaşlarda bulunup en iyi biçimde yetişmişlerdi. Pek çok er de savaşlarda pişmişti. Türk komuta kurulu üstün niteliklere sahipti. Yunan ordusu komutanları arasında ise çeşitli iç siyasal didişmeler ve çekişmeler nedeniyle düşünce ayrılıkları vardı. Komuta kurulu ise savaş denemesinden geçmemişti. Nihayet Yunan ordusu Batı Anadolu'da bir işgal gücüydü. Türk Ordusu ise vatanını kurtarmak için ölüm-kalım mücadelesi yapıyordu.

## **1921-1922 YILLARI ASKERİ VE SİYASİ GELİŞMELER**

### **Birinci İnönü Savaşı ve Londra Konferansı**

1920 yılı sonlarında Yunan Kralı Aleksandr ölmüş, Başbakan Venizelos da seçimleri kaybederek, iktidardan düşüp, ülkesini terk etmişti. Yeni Kral Konstantin, Türk-Yunan savaşını devam ettirmesi kaydıyla bazı İngiliz ileri gelenleri tarafından tahta çıkarılmıştı.

1920 yılı yaz aylarında ilerleyen Yunanlılar belirli mevzilerde durmuşlar ve bir genel saldırı için hazırlanmaya başlamışlardı. Düzenli orduya girmeyi kabullenmeyen ve kendi



başına buyruk davranmayı sürdüren Çerkes Ethem ve kardeşlerinin Türk Hükümetine karşı ayaklanmaları ve bunu Yunanlılara da bildirerek işbirliği önermeleri, Yunan ordusu için çok uygun bir durum yarattı. 6 Ocak'ta Bursa'dan Eskişehir yönünde, Uşak'tan da Afyon yönünde Çerkes Ethem'ce desteklenen Yunan ordusu ileri harekate başladı. 9 Ocak'ta İnönü'de Türk birlikleriyle çatıştı. Yeni kurulan ordudaki birliklerimizin büyük bir bölümü Çerkes Ethem'e karşı gönderilmişti. Yunanlıların kuvveti çok üstündü. Ancak, İnönü mevziindeki birliklerimiz büyük bir azimle direndiler. 11 Ocak gününe kadar yapılan kanlı çarpışmalar sonucu, Yunanlılar geldikleri yere çekildiler. Güneyde de Ethem'in kuvvetleri dağıtıldı. Ethem Yunanlılara sığındı. Böylece bu ilk düzenli savaş, genç Türk Ordusunun zaferiyle sonuçlandı.

Birinci İnönü Savaşının zaferle bitmesi TBMM'nde ve tüm ulusta derin heyecan gösterilerine yol açtı. Bu başarı dışarıda da büyük yankılar uyandırdı. Rusya son duraklamalarını bırakıp TBMM Hükümetine yanaştı. Batılılar, Londra Konferansının toplanmasına karar verdiler.

Batılı Devletler, Londra Konferansına, Osmanlı Hükümeti ile Yunanistan'ı çağırdılar. Davette, Osmanlı heyeti arasında Ankara temsilcilerinin de bulunması isteniyordu. İtilaf Devletleri bu davranışları ile TBMM Hükümetini meşru saymadıklarını göstermek istiyorlardı. İstanbul Hükümetinin çağırılması TBMM çevrelerinde kızgınlık yarattı. Uzun yazışmalara rağmen, Batılı devletler kararlarından dönmediler. Dışişleri Bakanı Bekir Sami Bey'in başkanlığındaki kurul Londra'ya gönderildi. İstanbul Hükümeti de Tevfik Paşa'yı gönderdi. 23 Şubat günü toplanan konferansta İtilaf Devletleri, Sevr Antlaşmasının esaslarına dokunmayan bazı değişikliklerle getirdikleri projeyi Türklerin ve Yunanlılar'ın önceden kabul etmesini ileri sürdüler. Türk heyeti, ilk olarak Anadolu'nun boşaltılmasını istedi ve Misak-ı Milli'yi izah etti. Yunanlılar ise, ne Anadolu'nun boşaltılmasına razı oldular, ne de değişiklikleri kabul ettiler. Konferans bir sonuç vermeden dağılmış ve bunun üzerinden on gün geçmeden Yunan orduları bütün cephelerden taarruza geçmişlerdi.

Bu olumsuz sonuca rağmen Londra Konferansı TBMM için bir başarıdır. Her şeyden önce Batılı bağlaşıklar Anadolu ihtilalini hukuki alanda da tanımışlardı. Hele İstanbul temsilcilerinin söz hakkını Ankara'ya bırakması, bundan sonraki diplomatik ilişkiler bakımından son derece elverişli bir ortam yaratmıştır. İtalyan-Fransız çıkar birliği, Yunan-İngiliz ortaklığının karşısına dikilmiştir. Böylece Türkler, İtalyanlarla Fransızlara yaklaşımaya başlamışlardır. Konferans dağıldıktan sonra Bekir Sami Bey İngiliz, İtalyan ve Fransızlarla birer sözleşme imzalamıştır.

Fransızlarla 11 Mart 1921’de yapılan sözleşmeye göre: savaşa son verilecek ve tutsaklar karşılıklı olarak serbest bırakılacak, güney sınırimız kesin olarak saptanacaktı. Fransızların bu fedakârlıklarına karşılık güneyde onlara bazı iktisadi kolaylıklar sağlanacaktı. 12 Mart’ta İtalyanlarla yapılan sözleşmede de aynı hükümler vardı. İngilizlerle de yalnız tutsakların bırakılması yolunda bir sözleşme yapılmıştı. Fakat, bu sözleşmede İngilizlere, savaş suçlusu saydıkları Türk tutsaklarını serbest bırakmamak hakkını veren bir hüküm eklenmişti.

Bekir Sami Bey’in yaptığı sözleşmeler Hükümet tarafından çok olumsuz karşılandı. Sözleşmeler Türk Devleti’nin sıkı sıkıya sarıldığı ve gerçekleştirmek istediği tam bağımsızlık ilkesine aykırı idi. Bu nedenle Bekir Sami Bey görevden alındı ve sözleşmeler kabul edilmedi.

### **İkinci İnönü Savaşı (23 Mart - 4 Nisan 1921)**

Londra Konferansı’nda Türklere önerilen barış taslağı kabul edilmeyince, özellikle İngilizler TBMM’ne baskı yapabilmek için Yunanlıları yeni bir saldırıya kışkırtmaya başladılar. Yunanlılar da Birinci İnönü savaşındaki başarısızlıklarını örtmek ve Sevr Barışı ile kazandıkları imkânlardan yararlanmak için saldırıya hevesliyidiler. Onlar ayrıca Türk Ordusuna gelişme zamanı bırakmanın da sakıncalı olduğu kanısındaydılar

Bu nedenlerle yine saldırıya geçtiler. Savaş İnönü- Afyon arasındaki bölgede yapıldı. Yunanlılar ilkinden daha üstün kuvvetlerle 23 Mart sabahından itibaren Bursa’dan İnönü İstikametine ilerlemeye başladılar. İki saldırının da püskürtülmesi üzerine Yunan kuvvetleri çıkış mevzilerine çekilmeye başladılar. Güneydeki çok üstün Yunan birlikleri, kuzeydeki esas kuvvetlerin yenildiğini anlayınca Afyon’u işgal ettikleri halde hızla geri çekildiler. Böylece Afyon da kurtuldu.

İkinci İnönü Savaşının da zaferle bitmesi, umutları daha da artırdı. Her iki savaşta da Batı Cephesi Komutanı bulunan İsmet (İnönü) Bey’in rütbesi 31 Mart’ta Tuğgeneralliğe Genelkurmay Vekili Fevzi (Çakmak) Paşa’da orgeneralliğe yükseltildi.

Birinci ve İkinci İnönü zaferleri, Sovyet Rusya ile 16 Mart 1921’de Moskova dostluk antlaşması’nın imzalanmasını sağladığı gibi, Fransa’nın ve İtalya’nın da politik bakımdan İngiltere’den ayrı bir politika izlemesine sebep olmuştur. Anlaşma eğiliminde olan Fransa, Franklin Bouillon’u Türkiye’ye karşılıklı görüşmelerde bulunmak üzere göndermiştir. İtalyanlar ise daha anlayışlı davranarak işgal ettikleri bölgelerden çekilmişlerdir.

İkinci İnönü zaferinden sonra beliren uygun durumdan yararlanmak isteyen bazı komutanlar, güneydeki Yunan kuvvetlerini imha etmek için harekete geçtiler. Ancak, İnönü savaşlarından çok yorgun çıkan, mevcutları azalmış birliklerimiz, destek almış, dinç ve güçlü

Yunan kuvvetlerini, mevzilerinden söküp atamadılar. Böylece Aslıhanlar ve Dumlupınar savaşları (8-12 Nisan 1921) olumlu bir sonuç alınmadan bitti.

### **Kütahya ve Eskişehir Savaşları (10-24 Temmuz 1921)**

İnönü Savaşlarında savunma taktiği uygulamak zorunda kalan ve Aslıhanlar- Dumlupınar çarpışmalarında ise henüz saldırı gücü olmadığını ortaya koyan Türk ordusunun durumundan yararlanmayı düşünen Yunan Genelkurmayı daha güçlü birliklerle, İnönü, Eskişehir, Afyon ve Kütahya arasındaki çizgide bulunan mevzilerimize yüklenerek buraları işgal etmek ve gerekirse Ankara'ya kadar ilerlemeyi planlıyordu. Yunanlılar bu amaçla yeni birliklerle iyice güçlendiler ve 10 Temmuz'dan itibaren büyük saldırıya geçtiler. Şiddetli çarpışmalar oldu. Ancak gerek insan gücü gerekse araç ve gereç yönünden Türk kuvvetlerinden çok üstün durumda bulunan Yunanlılar birçok yeri işgal ettiler. Afyon, Eskişehir, Kütahya, Bilecik gibi yerleşim merkezleri düşman eline geçti.

Mustafa Kemal Paşa kuvvetlerimizin Sakarya'nın doğusuna kadar çekilmesini gerekli gördü. Böylece zaman kazanılacaktı. Ordumuz geri yürüyüşe geçerek 25 Temmuz 1921'de tamamen Sakarya Nehri'nin doğusuna çekildi. Bu harp yönetimi bakımından isabetli bir karardı.

Kütahya- Eskişehir Savaşlarında Türk ordusunun kayıpları büyüktü. 40.000'ne yakın silahlı kuvvetimiz yok olmuştu. Ayrıca araç ve gereç kaybımız da büyüktü.

### **Mustafa Kemal Paşa'nın Başkomutanlığa Seçilmesi ve Tekâlif-i Milliye Emirleri**

Yunanlıların ilerlemesi yurt içinde ve dışında büyük yankılar yaratmıştı. TBMM'nde, ordunun geri çekilmesi ve komutanlar eleştirilmişti. Bu durum karşısında herkesin üstünde durduğu çare olağanüstü önlemlerin alınması idi. Bundan sonra yapılacak savaşlar, Türk ulusu için ölüm- kalım mücadelesi olacağından, buna ülkenin tüm gücü ile hazırlanması artık bir zorunluluktu.

Mustafa Kemal Paşa'ya inananlar, bu ağır işin altından yalnız O'nun kalkabileceğini biliyorlardı. TBMM uzun tartışmalardan sonra 5 Ağustos 1921'de Mustafa Kemal Paşa'nın "Türk Orduları Başkomutanı" olmasını ve vereceği emirlerin kanun niteliğinde bulunmasını kararlaştırmıştı.

Türk Ordusu insan gücü bakımından Yunan ordusundan az olmakla beraber savaş yeteneği üstündü. Yunan ordusu İngiltere İmparatorluğu'nun bütün kaynaklarından faydalanıyordu. Türkler bu bakımdan yalnız kendi olanaklarıyla yetinmek zorunda idi.

Mustafa Kemal Paşa, Meclis'ten aldığı yetkiye dayanarak 7-8 Ağustos'ta orduya yardım için "Tekâlif-i Milliye "emri yayımlamıştı. Her il ve İlçede " Tekâlif-i Milliye " (Milli Yardım

Kuruluşu) meydana getirilmiş, Türk Ordusu'nun donatımı için tüm millet yardıma çağırılmıştı. Her evden birer kat çamaşır, çorap ve çarık isteniyordu. Tüccarın elindeki her çeşit malın %40'nın karşılığı sonra ödenmek üzere orduya vermeleri bildiriliyordu. Arpa, buğday ve öteki tahıllara da el konmuştu. Türk Ordusu Sakarya savaşı öncesi bu çeşit yardımlarla biraz olsun donatılabiliyordu.

### **Sakarya Meydan Savaşı ve Sonuçları**

Bu yeni saldırıya çok önem veren Yunanlılar hızla hazırlanmaya başladılar. Yunan Kralı Konstantin Anadolu'ya geçti. Kütahya'da yapılan son bir toplantıdan sonra, Yunan kuvvetlerine Sakarya'yı aşarak Ankara'ya ilerlemeleri emri verildi.

Mustafa Kemal'in Başkumandanlık Savaş Yönetim yeri, savunma hatının çok yakınında, Alagöz'de idi. Savaş Sakarya bölgesinde 110 kilometrelik bir alanda 22 gün aralıksız sürdü. Asıl çarpışmalar 23 Ağustos'ta başladı, şiddetli çarpışmalar sonunda (5 Eylül 1921) Yunan ordusu yıpranarak saldırıyı sürdürme yeteneğinden yoksun kaldı. Üzerlerine yapılan saldırı sonucunda 13 Eylül'de Sakarya'nın doğusunda hiçbir düşman askeri kalmadı. Ancak Türk Ordusu da bu çok uzun savaşta yıprandığı için düşmanı daha fazla izleyerek düşmanı yok etmeye girişmedi. Fakat düşman artık saldırı gücünü kaybetmiş, bir daha toparlayamayacak kadar yıpranmıştı.

Sakarya Meydan Savaşı Türk devletinin genç tarihine, dünyada eşine pek az rastlanan büyük bir zafer olarak geçmiştir. TBMM, Sakarya Meydan Savaşı'nı kazanan Başkomutan'a 19 Eylül 1921'de "Gazi" ünvanı ile müşirlik (mareşallik) rütbesini verdi.

Sakarya Zaferinden sonra siyasal alanda büyük bir etkinlik başladı. Bu kez Yunanlılar, Türk Ordusu'nun saldırıya geçeceğinden korkarak endişelenmişlerdir. Batılı bağlaşıklarından, özellikle İngilizler'den yardım istediler. Ancak artık kimseden yardım alamadılar.

Bu sıralarda Rusya ile aramızdaki ilişkiler daha olumlu hale geldi. 26 Eylül 1921'de Azerbaycan, Gürcistan ve Ermenistan devletlerinin temsilcilerinin katıldığı bir konferans düzenlendi. Kars'ta yapılan bu toplantıda TBMM Hükümeti'ni Kazım Karabekir Paşa başkanlığında bir heyet temsil etmiştir. Konferans 13 Ekim 1921 'de bir antlaşmayla bitmiştir. Kars Antlaşmasına göre: Taraflar birbirlerine zorla kabul ettirilmek istenen antlaşmaları benimsemeyecekler. Azerbaycan, Gürcistan ve Ermenistan Türkiye'nin tanımadığı bir barış antlaşmasını tanımayacaktır. Azerbaycan, Gürcistan ve Ermenistan kapitülasyonların kaldırılmasını zorunlu görüyordu. Boğazların ticarete açılması, İstanbul'un güvenliğinin sağlanması her iki tarafca benimsenmişti. Taraflar arasında genel bir af çıkarılacak, iletişimi güçlendirmek için telgraf ve demiryolunun geliştirileceği de vurgulanmıştı. Moskova

antlaşmasının bir tekrarı gibi gözüken bu antlaşma taraflar arasında olan sorunları çözümlenmiştir.

Fransız Hükümeti II. İnönü Zaferi sonrasında Franklin Bouillion'u (Franklen Buyon) Ankara'ya göndermişti. Sakarya Savaşı öncesinde Ankara'ya gelen Bouillion ile görüşmeleri bizzat Mustafa Kemal Paşa yaptı. Bouillion, Mustafa Kemal'in kararlı tutumu karşısında biraz daha imtiyazlı bir anlaşma yapabilmek için Ankara'dan ayrıldı. Zira Yunanlılar büyük bir hazırlık içinde idi. Ancak Yunan saldırısının Sakarya'da durdurulması Ankara Hükümetine siyasi alanda yeni başarılar elde etme imkanı verdi. Fransa, önceleri iddia ettiği ekonomik ve kültürel ayrıcalıklardan da vazgeçerek 20 Ekim 1921'de TBMM Hükümeti ile gizlice Ankara İtilâfnamesi'ni imzalandı. Bu İtilâfname ile Türkiye siyasi, ekonomik, askeri, hiçbir hususta bağımsızlıktan fedakârlık etmeksizin vatanın değerli parçalarını kurtarmış oldu.

Buna göre: Türkiye- Suriye sınırı İskenderun Körfezi'nin güneyindeki Payas'tan başlayacak, Meydan-ı Ekbez'e oradan da Nusaybin ve Cizre'den geçerek Fırat'a ulaşacaktır. Nusaybin, Cizre ve Kilis Türkler'de kalacaktır. İki ay içinde Türk kuvvetleri bu hattın kuzeyine, Fransız kuvveti de Güneyine çekilecektir. Her iki tarafta çekildiği bölgede af ilan edecektir. İskenderun ve Antakya için özel bir yönetim sistemi oluşturulacak burada resmi dil Türkçe olacak, Türk halkının kültürünü geliştirmesi için her türlü önlem alınacaktır.

Bu antlaşma ile Güney sınırlarındaki savaş sona ermiş, bu bölgedeki kuvvetler Batı Cephesi'ne kaydırılmıştır. Fransa çekilirken birçok silah ve cephanesini de Türklere bırakmıştır.

İngilizler ise Yunanlılara verdikleri askerî desteğe son verirken, ellerindeki Türk esirleri de serbest bırakmışlardır. Böylece Malta'da tutuklu bulunan pek çok aydın Ankara'ya gelmiştir.

### **Büyük Taarruz ve Başkumandan Meydan Savaşı**

Sakarya Zaferinden sonra TBMM içinde ve dışında herkes, Başkomutan Mustafa Kemal Paşa'nın çevresinde birleşmişti. O'na karşı olanlar, kesin sonuçlu bir taarruza geçmek için sıkıştırıyorlardı. Mustafa Kemal Paşa ve yakın arkadaşları, Ordu'nun Sakarya Savaşı ile yitirdiği pek çok malzemesini tamamlamadan ve onu bir taarruz gücü durumuna getirmeden girişilecek bir hücumun başarısız kalabileceği ihtimalini düşünüyorlardı. Bu nedenle dikkat ve hızla çalışmak, bir yandan da düşmanda hiçbir şüphe uyandırmamak gerekiyordu. Bu yüzden Mustafa Kemal Paşa TBMM'nde bile ne zaman ve nasıl taarruz edileceğini kesinlikle belirtmiyordu.

Doğu ve Güney Cephelerindeki birliklerin bir bölümü, gerekli araç ve donatımları ile sessizce ve büyük bir düzen içinde Batıya kaydırıldı. İstanbul'daki depolardaki pek çok silah ve cephane büyük bir gizlilikle deniz yoluyla Anadolu'ya kaçırıldı.

İtilaf Devletleri 22 Mart 1922'de Türkiye ve Yunanistan'ın aralarında Mütareke yapmalarını bildirdiler. Aynı tarihlerde Yunanlılar Afyon- Eskişehir demiryolunun doğusunda savunmaya geçmişlerdi.

Batı Cephesi'nin hazırlığı umut verici bir biçimde ilerlediğinden Başkomutan Mustafa Kemal Paşa yakın bir zamanda taarruz edileceğini ordu ileri gelenlerine açmış ve taarruz kararını 1922 yılı Haziran ayında vermiştir. Başkomutan, Temmuz sonunda Akşehir'deki Batı Cephesi Karargahına giderek komutanlarla tekrar görüşmüş ve Ankara'ya dönmüştür.

Taarruz hazırlıkları tamamlandıktan sonra en son güne kadar Yunan Ordusuna bu konuda hiçbir şüphe verilmemesi, yapılacak hareketin tam bir baskın biçiminde olmasını sağlamıştır.

26 Ağustos 1922 sabahı, hazırlanan taarruz plânı uygulanmaya konulmuş, İngilizlerin geçilemez dedikleri Yunan mevzileri tüm olarak ele geçirilmişti. 31 Ağustos'a kadar süren çok şiddetli çarpışmalar sonucunda, Yunan kuvvetleri Doğudan ve Güneyden 2 ve 1. Ordularımızla, Kuzeyden ve Batıdan süvari Kolordumuzla kuşatılarak Dumlupınar kuzeyindeki Aslıhanlar bölgesinde yok edildi. Bu çarpışmaların tümüne Dumlupınar Meydan Savaşı denilir. 30 Ağustos günü, Yunan Ordusunun asıl kuvvetlerinin tüm olarak yok edildiği ve Başkomutan Mustafa Kemal Paşa'nın doğrudan doğruya yönettiği büyük savaşa ise "Başkomutan Savaşı" (Başkumandan Muharebesi) adı verilmiştir. Başkomutan, savaşın ertesi günü Genelkurmay Başkanı Fevzi (Çakmak), Batı Cephesi Komutanı İsmet (İnönü) ve Ordu komutanları Yakup Şevki (Subaşı) ve Nurettin (Sakallı) Paşalarla, Yunan kuvvetlerinin yok edildiği Çal köyü dolaylarındaki durumu inceledikten sonra gerekli tedbirleri aldı ve düşmanın aman verilmeden izlenmesini, denize dökülmesini emretti: "Ordular ilk hedefiniz Akdenizdir ileri".

İzlemenin büyük bir hızla yapılması, Batı bölgelerinde bulunan ve savaşa henüz katılmayan bazı düşman kuvvetlerine toplanma imkanı vermemiştir. Batıya ilerleyen ordularımız 9 Eylül'de İzmir'e girdi. Kuzeydeki birliklerimiz, önlerindeki Yunan birliklerini Mudanya ve Bandırma yöresine sürdüler. 11 Eylül'de Bursa kurtuldu. Tutsak edilenler dışında kaçabilen düşman askerleri Bandırma ve Kapıdağı yarım adasından gemilere binerek, perişan bir durumda yurdumuzu terk ettiler.

18 Eylül 1922'de Batı Anadolu'da hiçbir Yunan askeri kalmamıştı. 26 Ağustos'ta başlayan büyük Taarruz, 15-20 gün gibi kısa bir sürede 200.000 kişilik Yunan Ordusunun yok edilmesi ve Batı Anadolu'nun tüm olarak temizlenmesi ile sonuçlanmıştı.

## OKUMA LİSTESİ

1. İhsan Güneş, *Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Düşünsel Yapısı (1920-1923)*, Eskişehir, 1985.
2. Ahmet Demirel, *Birinci Mecliste Muhalefet, İkinci Grup*, İstanbul, 1994.
3. Ergün Aybars, *İstiklal Mahkemeleri*, Ankara, 1975.
4. Suna Kili-Şeref Gözübüyük, *Türk Anayasa Metinleri*, Ankara, 1985.
5. Bülent Tanör, *Osmanlı Türk Anayasal Gelişmeleri (1789-1980)*, İstanbul, 1995.
6. Bilal Şimşir, *Sakarya'dan İzmir'e (1921-1922)*, İstanbul, 1972.
7. Fahri Belen, *Askeri, Siyasal ve Sosyal Yönleriyle Türk Kurtuluş Savaşı*, Ankara, 1973.